

הצעות לדיון עם תלמידי ביה"ס העל יסודי בנושא גבולות ההתנהגות המינית

חלק ב

מבוא

מיניות מתייחסת לכל היבטיה של ההווה המינית המהווה מרכיב חשוב באישיותו של האדם.

ביטויי המיניות הם רבים החל בהתנהגויות כגון: פלירטוט, סגנון לבוש, צפייה בסרטים ארוטיים או פורנוגרפיים, שוטטות באתרי מין, פעולות של חיזור וכלה בפעולות מיניות כמו אוננות, התנשקות ומוגע מיני.

התנהגות מינית נלמדת ע"י ילדים מיום היוולדם הן באופן ישיר ומכוון והן באופן עקיף וסמוי.

הורים, מורים, גיבורי תרבות, מסורת ומנהגים, ספרים וסרטים, פרסומות ושמועות, כל אלה משפיעים על גיבוש תפיסות עולם של גבריות-נשיות, תפקידי המינים וההתנהגות המינית המוצפה מובנים ומבנות.

המסרים הרבים והסותרים בנושאי מיניות נוחתים על ילדים ללא הבחנה וגורמים לבלבול - מה נכון? מה מתאים? מה מותר?

בפרק זה אנו רוצים לחדד את נושא הגבולות כדי שבני נוער יוכלו לבדוק ולברר לעצמם מהי התנהגות מינית לגיטימית ומהי התנהגות פוגעת (בעצמי או בזולת) ומהו הגבול ביניהם.

לדוגמא:

- האם נכון להתפשט על מנת להתקרב אחד לשני או נכון להתפשט תמורת כסף - והאם יש הבדל בין השניים?
- האם נכון לקיים יחסי מין מתוך בחירה ורצון הדדיים או בשל תשלום, שוחד, פיתוי או לחץ - והאם יש הבדל בין השניים?

בהמשך מצורפות 5 הצעות לדיון הנוגעות בהיבטים השונים של תופעת הפגיעה המינית:

1. גבריות, נשיות ולחץ חברתי
2. מה זו הסכמה?
3. מה זו סחיטה?
4. פיתוח אמפתיה כלפי הזולת
5. במי לתמוך?

כל הצעה לדיון מכילה מספר שאלות שניתן לעורר, נקודות אותן כדאי לחדד במהלך הדיון, ולעיתים גם נספחים בהם ניתן להיעזר במהלך הדיון או כהכנה אליו.

דיון בנושאים המוצעים בחוברת זו ניתן לערוך בהקשרים שונים: בשילוב עם תכניות לחינוך מיני או עם התכנית "חברות וזוגיות ללא אלימות", כתגובה לאירועים שמקבלים פרסום בכלי התקשורת, או כתכנית מניעת פגיעה מינית.

ניתן להיעזר בחוברת זו אף בטיפול באירוע של פגיעה מינית שנחשף בבית הספר. במקרה זה יש להפעיל שיקול דעת ולבחון את ההתאמה של כל פרק למציאות שנוצרה בבית הספר.

אין זה נכון להעביר תכנית מניעה מובנית כלשונה כתגובה למקרים שנחשפו בבית הספר.

כרקע לדיון בחלק מהנושאים ניתן להיעזר בתמצית של אירוע אונס קבוצתי שאירע לפני מספר שנים. להלן האירוע:

7 נערים, רובם בני 16, קיימו יחסי מיין ומגעיים מיניים בכפייה עם נערה בת גילם במשך 3 שבועות. חלק מהנערים למד עימה באותה כיתה ובאותו בייס אך לא כולם. תחילת הפרשה בקשר שנרקם בין הנערה לבין אחד מהנערים שהיה המקובל ביותר בכיתתו. הנערה העבירה לנער מסר שהיא מעוניינת להיות חברה שלו. הנער קבע עימה מפגש ואליו הביא את חבריו. במפגשים אלה קיימו עימה חלק מהנערים יחסי מיין.

התלמידים ניצלו את רצונה של התלמידה להתקבל לחברה ואיימו עליה שאם לא תשתף איתם פעולה הם יספרו לכולם מה שעשתה.

בפרקים 1, 2, ו-4 שלהלן משולבים קטעים מפסק הדין הקשוריים לאירוע זה. חשוב להתייחס לאירוע ברמה העקרונית ולבחון את היבטיו השונים וכן את תפיסות התלמידים ותגובותיהם אליו.

1. "גבריות", "נשיות" ולחץ חברתי

עד כמה אנו פועלים מתוך בחירה חופשית או כתגובה התואמת לציפיות חברתיות? עד כמה חשוב למתבגרים להיות "מ", חלק מהחבורה המקובלת? האם כדאי להיות "אחד מהחברה" בכל "מחיר"? . קבוצת השווים היא ערך חשוב ומשמעותי בחיי המתבגר. היא מאפשרת תמיכה, שותפות, חברות בליו משותף ועוד. אך הקבוצה היא גם מסגרת לוחצת ותובענית, הפועלת לפי נורמות התנהגות ברורות משותפות לכל חבריה. קשה להיות חלק מקבוצה ולא לנהוג עפ"י המקובל בה.

הנורמות הקבוצתיות מגדירות, בין היתר, את תפקידי המגדר ויוצקות תוכן ומשמעות משלהן לתפיסות של גבריות ונשיות. מטרתן של דיון זה היא לבחון את התפיסה של "גבריות" ו"נשיות" ולאטגר אותה. כנקודת מוצא לדיון ישמש הקטע הבא הלקוח מתוך עדותו של נער שהשתתף בניצול מיני קבוצתי של נערה בת כיתתו:

" אם אני לא הייתי נכנס (לאוטו), ש' היה צוחק עליי בפני כל החברה שאין לי (יחסים) עם בחורות, ורק הוא מצליח, ובגלל זה החלטתי להיכנס לאוטו (בו התרחש הניצול). גם בגלל שאני ושי' תחרותיים בחיי החברה בכל דבר, ואנחנו גם חברים הכי טובים..."

שאלות לחשיבה ולדיון:

- ◀ כיצד ניתן להבין את דבריו של הנער?
- ◀ האם הופעל עליו לחץ?
- ◀ האם האחריות על המעשה היא על הנער או על ש' ש"היה צוחק עליו"?
- ◀ האם ניתן להתנגד למנהיג של קבוצה?
- ◀ מה את/ה מוכן/ה לעשות כדי להיות עם המקובלים?
- ◀ מהי המשמעות של "להיות גבר" עבורך?
- ◀ מהי המשמעות של "להיות אישה" עבורך?
- ◀ מהי המשמעות של להצליח אצל בנות (בעיני בנים ובעיני בנות)?
- ◀ איך נתפס בן/בת שאין לו הצלחה עם בני המין השני?
- ◀ מה אתה מוכן לעשות על מנת להיחשב "גבר"?
- ◀ מה את מוכנה לעשות על מנת להיחשב "אישה"?
- ◀ איך ניתן להתמודד עם הקונפליקט שבין הצורך להיות מקובל לבין הרצון לכבד את רגשות הזולת?
- ◀ בירור העמדות כלפי: "בתול", "בתולה", "תותח", "נותנת", ניסיון מיני.
- ◀ דיון ברצף: פרטי/אינטימי - ציבורי/ידוע לכל בהקשר לקשר מיני.

מסרים שחשוב לחדד במהלך הדיון בכיתה:

- קיים פער רב בין מה שנדמה לנו ש"כל האחרים עושים" לבין מה שהם עושים באמת.
- לחץ חברתי יכול להיות ישיר או עקיף, חיצוני או פנימי.
- חשוב לבחון מהם ה"קווים האדומים" של כל אחד שאותם הוא לא היה חוצה, גם אם היה מופעל עליו לחץ חברתי ישיר או עקיף.
- גבריות ונשיות הינם מושגים רחבים הכוללים היבטים רגשיים, קוגניטיביים, חברתיים וגופניים. להגדיר אישה או גבר רק באמצעות ההיבט של ההתנסות המינית מהווה צמצום ועיוות.
- יש להבחין בין ניסיון מיני שנרכש במסגרת יחסי מין מתוך הסכמה לבין "ניסיון" מיני שמקורו במין מתוך אילוץ וכפייה.
- מין בכפייה מבטא בעיקר כוח ושליטה בעוד שיחסי מין בהסכמה מבטאים, קשר, הדדיות ואהבה.

2. מה זו הסכמה?

הסכמה של שני הצדדים לקיום יחסי מין מהווה בסיס לקשר המבוסס על הדדיות ועל רצון משותף¹. אולם לא תמיד מושגת הסכמה לקיום יחסי מין בצורה ברורה ומפורשת. בקרב מתבגרים מוטמעות תפיסות ועמדות המשפיעות על הקשר הזוגי. מדובר בעמדות כגון: "לא צריך לקלקל את הזרימה הרומנטית על ידי דיבורים", "כשאוהבים מבינים זה את זה מבלי לדבר", "האהבה מונחית על ידי הרגשות", "תכנון מוקדם פוגם בספונטניות ומקלקל". תפיסות אלה השוללות תקשורת ישירה וברורה בין בני הזוג גורמות לכך שלעיתים רמזים וסימנים מצד אחד מבני הזוג ניתנים לפירוש כהסכמה לקיום יחסי מין על ידי בן הזוג השני. היום, בעקבות פסיקת בית המשפט העליון, הסכמה לקיום יחסי מין חייבת להיות ברורה ומפורשת (אמירה של "כן" מפורש).

לעיתים קרובות כאשר מתבררות האשמות בנושא פגיעה מינית, נשמעות על ידי המואשמים הטענות: היא הסכימה, הוא הסכים, הכול היה בהסכמה. באירוע האונס הקבוצתי (המופיע בהקדמה לפרק זה) ניצלו הפוגעים לרעה את רצונה של הנערה להיות מקובלת ולהשתייך אל החברה ואף איימו לפגוע בסיכוייה לממש את רצונה.

הדיון בשאלת ההסכמה אינו נוגע רק למקרים בוטים כמו האונס הקבוצתי הנ"ל, אלא גם למצבים בהם מתקיים קשר זוגי חברי בין בני זוג. השאלה לגבי ההסכמה לקיום יחסי מין בקשר מעין זה היא לעיתים יותר מורכבת וקשה. דווקא בשל קיומו של קשר מתמשך של חברות יש סכנה שאחד הצדדים יתפוס את קיום יחסי המין כחלק ברור של הקשר בלי צורך בקבלת הסכמה של הצד השני.

מטרת דיון זה היא לגעת בשאלה: מה זו הסכמה? ולפתח מודעות לנסיבות בהן עלולים בני הנוער לעשות דברים שלא מתוך הסכמה חופשית מידעת, ובנוסף להבהיר את ניצול הצורך להשתייך לקבוצה ולהיות אהוב ומקובל לשם כפיית הסכמה (מדומה).

לפניכם שתי אפשרויות לעורר את הדיון בנושא.

אפשרות א'

הדיון בנושא ההסכמה והלחץ הקבוצתי יוצא מתוך נקודת מבט כללית על מושג ההסכמה ובהמשך מתמקד בשאלות הקשורות לקיום יחסי מין. לצורך המחשת הדילמות והקושי הקשורים לקיום יחסי מין בהסכמה רצוי להיעזר באירועים שונים המציגים מצבים עמומים. חשוב שהאירועים יציגו מגוון אפשרויות החל ממצבי הסכמה לגביהם אין ספק וכלה במצבי הסכמה המושגים בכפייה.

שאלות לחשיבה ולדיון:

- ◀ האם אתם יכולים להיזכר במצב שבו עשיתם דבר מה בניגוד לתפיסת עולמכם, לאמונתכם ולעמדותיכם? כיצד חשתם? מה גרם לכם לעשות את הדבר? (וויתור, היענות, כניעה, שיתוף פעולה, ביטול עצמי, או אי בהירות לגבי מה שבאמת רוצים).
- ◀ הביאו דוגמאות למקרים בהם הצורך להשתייך הביא מתבגר או מתבגרת לידי מעשים נורמטיביים או לא נורמטיביים.
- ◀ האם יש גבולות לצורך להשתייך? מהו הגבול שלך? מה לא תהיה מוכן לעשות?
- ◀ בפסק הדין באירוע האונס הקבוצתי מופיע בעדותה של הנערה המשפט הבא: "הוא (הנאשם המרכזי) אמר לי כי אם אני לא אעשה (את המעשים המיניים), הוא יעשה לי בלגן בבית הספר ולא כדאי לי להתעסק אתם, וכולם יודעים כמה כוח יש להם". בסופו של דבר עשתה הנערה את המעשים המיניים. האם מדובר כאן בהסכמה?
- ◀ איך אפשר לברר אם יש הסכמה בכל קשר מיני או אחר?
- ◀ האם ניתן להסיק על הסכמה על פי סימנים שונים?
- ◀ על מי חלה האחריות לברר אם קיימת הסכמה?

קראו את הקטע הבא. יש בו קריטריונים שעל פיהם ניתן לקבוע אם מעשה מיני הוא לגיטימי או שיש בו מאפיינים של ניצול. נסו להביא דוגמאות שממחישות כל סעיף.

"מבחן ההסכמה" - בוחן באיזו מידה הייתה הסכמה בין הקטינים שהיו מעורבים ביחסים המיניים. נושא ההסכמה מורכב ובעייתי מבחינה משפטית. למשל בעילת קטינה מתחת לגיל 14 נחשבת לעבירה גם אם נעשתה בהסכמת שני הצדדים. על

1 גם בהסכמה לקיום יחסי מין יש סייגים על פי החוק. הסכמה מניחה גיל מינימלי לקיום יחסי מין והיא תלויה בהפרש הגיל בין השותפים (ראו נספח 3).

מנת לקבוע אם אכן קיימת הסכמה ביחס להתנהגות המינית שבה היו מעורבים הקטינים, יש לבחון אותה לאור כל הנקודות הבאות:

1. הבנת המשמעות של הפעילות המינית המוצעת. (בהתאם לגיל, לבשלות, לשלב ההתפתחותי, לתפקוד ולניסיון).
2. ידיעה של הנורמות החברתיות לגבי הפעילות המוצעת (ההתנהגות המינית שונה בגילאים השונים).
3. מודעות לתוצאות הפוטנציאליות של המעשה (סיכון של כניסת להריון).
4. כיבוד הסכמה או סירוב של הזולת באותה מידה.
5. החלטה מתוך רצון חופשי.
6. קיומה של מסוגלות מנטלית להביע הסכמה (גיל צעיר, פיגור וכד').

"מבחן הכפייה" בוחן את הלחץ הגלוי או הסמוי שהופעל על הקורבן. כפייה עלולה להתרחש במצבים של היעדר שיוויון (הפרשי גיל, מספר מעורבים וכד') או במצבים של יחסי כוח או סמכות (מדריך- חניך). ביטויים נוספים של כפייה יכולים לבוא לידי ביטוי בהצעת שוחד ממשי ובהפחדות פיזיות ו/או רגשיות (בידוד חברתי, איום ב"לספר לחברה").

(מתוך חוזר מנכ"ל: התמודדות מערכת החינוך עם פגיעות מיניות של תלמידים בתלמידים)

- עתה, היזכרו שוב במקרה שבו עשיתם דבר מה בניגוד לתפיסת עולמכם (היזכרון בו התחלנו את הדיון). מה עוד ניתן להגיד עכשיו על אותו אירוע?
- כיצד תתארו את התנהגותכם באירוע הנ"ל?

אפשרות ב'

כל תלמיד/ה יספר על אירוע שקרה, שבו הרגיש/ה כי הוא פעל/ה לא על-פי רצונו/ה, ואירוע שבו פעל/ה כפי שרצה/שרצתה ובחר/ה.

בהמשך ניתן להזמין אסוציאציות הקשורות לכל אחד מן המושגים: כפייה/בחירה (אסוציאציות אפשריות: כפייה: חוסר רצון, הפחדה, אימים, סחיטה, חולשה, לחץ קבוצתי, חוסר אונים, אלימות, להיות קורבן, לא שווה, סמרטוט, בקשת עזרה, כניעה, תלות, פסיביות. בחירה: רצון חופשי, עצמאות, בגרות, הרגשה טובה, מרוצה, שליטה במצב, פעיל/ה, בחירה מתוך אלטרנטיביות, נעים, כיף, גדול, בעל השפעה, אחריות, מעורבות, אקטיביות).

שאלות לחשיבה ולדיון:

- ◀ כיצד משפיעים רגשות ומחשבות על ההתנהגות? (תחושת חולשה וחוסר ערך - אני פסיבי, תלותי, עושה מה שאומרים לי. תחושת שליטה במצב ובחירה - אני פעיל, יזום ועושה דברים).
- ◀ איך קורה שמגיעים למצב של כפייה ולא למצב של בחירה? (גורמים הקשורים ב"אני" - חוסר ביטחון, רצון למצוא חן, חולשה. גורמים הקשורים ב"סביבה" - סביבה עבריינית, לחץ קבוצתי, נורמות מסולפות, גורמים הקשורים בחוקים ובנהלים - אין ברירה).
- ◀ כל אחד מאיתנו נמצא לעיתים במצבים שנכפים עליו. מהם המצבים הכפויים שעלים? מהם המצבים הכפויים שעלים אין להשלים? האם אפשר לצאת ממצבים כאלה? מה עושים? מהו הגבול האישי שלי? האם אפשר להיעזר? במי? ואיך אפשר לעזור?
- ◀ (ניתן להביא דוגמאות ממצבים שאינם בהכרח קשורים לפגיעה מינית: שיבוץ בביה"ס או בכיתה מסוימת - כפייה או בחירה? כללים הנהוגים בבית, הליכה לצבא, סחיטת כספים מילד ע"י ילדים גדולים ממנו).
- ◀ עשו אבחנה בין המושגים הבאים: יחסי מין ואונס (יחסי מין - מתוך בחירה, רצון הדדי הסכמה, שליטה במצב, אהבה וקשר, אחריות הדדית. אונס - מתוך כפייה, רצון חד-צדדי תוך שימוש בכוח ובאימים, אין לקורבן שליטה במצב, ניצול החלש).

מסרים שחשוב לחדד במהלך הדיון בכיתה (אפשרות א' וב'):

- הצורך להשתייך הוא טבעי, וקורה לעיתים שאנו מוותרים, במודע או שלא במודע, על הרצונות או על העקרונות שלנו על מנת לממש צורך זה.
- חשוב לספק את הצורך להשתייך, אך לא בכל מחיר. על כל אחד לבחון מהם הקווים האדומים שלו, ועל מה הוא לא יוותר אפילו במחיר הפגיעה בהשתייכות לקבוצה.

- במצבים של פגיעה מינית גם הפוגע, ולא רק הנפגע, מונע לעיתים קרובות על ידי הצורך להשתייך.
- יש להבחין בין היענות לבין שיתוף פעולה והסכמה. רק המושג האחרון "הסכמה" מניח עשיית דבר מתוך בחירה. היענות בתנאי איום או לחץ אינה הסכמה. שיתוף פעולה מצביע רק על ההתנהגות, אבל לא על הרגש או העמדה שמאחוריו. הסכמה מבטאת עשיית דבר מתוך בחירה חופשית מודעת.
- הדדיות ושוויון ביחסים הם בסיס לקשר משמעותי.
- כפייה היא ניצול.
- יש מצבים שבהם ניתנת הסכמה מפורשת לקיום יחסי מין, אך הסכמה זו עלולה לפגוע בשני הצדדים, למשל: הסכמה לקיום יחסי מין עם מספר בנים מתוך מחשבה שניתן לקבל בדרך זו אהבה, פוגעת בבת, כי היא חווה ניצול ומשלה את עצמה שקיבלה אהבה. הבן, בסיטואציה כזו, גם הוא נפגע. הוא לא חווה תהליך טבעי של חיזור שמאפשר לו להרגיש שווה ורצוי ונבחר בזכות עצמו, והוא לומד שבזוגיות יש נתינה חד צדדית, וזו למידה שתחבל ביחסים הזוגיים שלו בעתיד.

3. מהי סחיטה?

מבוא

סחיטה היא הפעלת כוח ולחץ על הזולת ושימוש באיומים על מנת לכפות עליו את רצון מפעיל הכוח. הפעלת הכוח יכולה להיעשות הן באופן פיזי והן באופן פסיכולוגי (לחץ ואיומים). מפעיל הכוח מעוניין לנצל את חולשתו של הזולת על מנת להשיג את רצונו. הדיון בנושא זה מעלה שאלות עקרוניות ביחסי סוחט/נסחט. למשל: האם יש להיכנע לסחיטה ולאיומים? האם מימוש האיום הוא נורא יותר מהכניעה עצמה? האם אפשר לשנות את "יחסי הכוחות"? האם "מפעיל הכוח" הוא אומנם חזק ומאיים? מהי חולשתו של "מפעיל הכוח"?

ניתן לעבד את נושא הסחיטה באיומים באמצעות הדיון באירוע הבא:

רויטל הלומדת בכיתה י חזרה לארץ לאחר שהות ארוכה בארה"ב והצטרפה לכיתה לאחר תחילת שנת הלימודים. בשבועות הראשונים לחזרתה הרגישה קצת בודדה בכיתה. בבניין שבו היא מתגוררת גר גם איתך, בן כיתה. רויטל "נדלקה" על איתך, בחור נאה, גבוה והכדורסלן של השכבה. באחד הימים היא פנתה אליו והציעה לו להיפגש ולצאת עמה. איתך הסכים. הדבר שימח מאוד את רויטל והחמיא לה. איתך ורויטל יצאו ערב אחד יחד לסרט, הלכו לאכול פיצה בקניון וישבו על ספסל בגן הציבורי התנסו, התחבקו והתגפפו. ביום שלמחרת התקשר לרויטל טל, חבר של איתך, ואמר לה שהוא רוצה להיפגש עמה לשיחה על עניין חשוב. כשרויטל נפגשה עמו, הוא הראה לה תמונות בהן היא מצולמת במצבים אינטימיים עם איתך. טל אמר לרויטל שהיא מוצאת חן בעיניו ושגם הוא רוצה לצאת איתה ושיש לו עוד חבר שמעוניין לפגוש אותה ולצאת עמה גם כן. הוא אמר לה שכדאי לה להסכים כי אחרת הם יפיצו את התמונות שלה באתר באינטרנט.

שאלות לחשיבה ולדיון

- ◀ מה היו לדעתכם הציפיות של רויטל מהקשר עם איתך?
 - ◀ מה היו לדעתכם הציפיות של איתך מהקשר עם רויטל? מה מקורן?
 - ◀ מהן רגשותיה ומחשבותיה של רויטל לאחר המפגש עם טל?
 - ◀ כיצד היית מרגיש/ה אילו היית במקומה של רויטל?
 - ◀ תארו את השיחה בין איתך לחבריו שבה הוא מזמין אותם לצלם בחשאי אותו ואת רויטל.
 - ◀ חברו צ' סיומים אפשריים לסיפור האירוע מ-3 נקודות ראות שונות: זו של רויטל, זו של איתך וזו של טל וחברו. התייחסו לרגשות ולמחשבות של הדמויות, לדילמות שמתעוררות אצלן ולהתנהגויות שלהן.
- ניתן לשלב דמויות נוספות בכל אחד מהסיומים.
- מהו הסיום המועדף עליכם?
 - האם זהו סיפור על סחיטה? על ניצול?
 - מה היה גורם לאיתך ולחבריו להתנהג באופן שונה?
 - אילו כוחות צריכה רויטל לגייס על מנת לסיים את האירוע בדרך שלא תפגע בה?

מסרים שיש לחדד במהלך הדיון בכיתה:

- ניצול חולשתו של הזולת מנוגדת לכל אמת מידה מוסרית.
- גם במצב של לחץ קבוצתי סמוי או גלוי ניתן לפעול תוך שמירה על ה"אני המאמין" הפנימי, בניגוד לרצון הקבוצה.
- על כל אחד לשאת ולתת עם עצמו על השאלה מה מוסרי ומה נכון לעשות ומהו הגבול בין "מותר" ל"אסור" שהוא אף פעם לא יעבור.
- קשר זוגי אינו נבנה באמצעות כפייה ואיומים, אלא מתוך תהליך של חיזור, בחירה, תקשורת והסכמה.
- ייחוס מאפיינים סטריאוטיפיים לקבוצות שלמות: בנים ("מאציאים") ובנות ("נותנות"), מזיק ופוגע. בתפיסה סטריאוטיפית יש הכללה שאינה מאפשרת לראות את הייחודי המיוחד שבכל אחד ואחת, ועל כן היא מצמצמת ומעוותת את תפיסת המציאות.

4. אמפתיה כלפי הזולת

אמפתיה היא היכולת של אדם לשים את עצמו במקומו (בנעליו) של האחר, לנסות ולחוש את מה שהאחר חש, אך להישאר עצמו. כלומר - אמפתיה אין פרושה הזדהות (היבלעות באחר), אלא - הבנת האחר, צפייה באחר, ואפילו היכולת לבקר אותו לאחר שהייה עימו, עם רגשותיו ועם נקודת הראות שלו. אמפתיה היא כישור המתחיל להתפתח בשלבים המוקדמים של החיים וממשיך להתפתח עם הגיל. זהו כישור נלמד.

ילדים, ובעיקר מתבגרים, הם בדרך כלל בעלי חשיבה נרקיסטית ומרוכזים מאוד בעצמם ובשאלות הקשורות לגיבוש זהותם. השאלה: "מי אני?" היא השאלה המטרידה אותם. יחד עם זאת קבוצת הגיל ויצירת קשר עם חברים היא בעלת חשיבות רבה למהלך התפתחותם. חברים עוזרים לפרט, גם באמצעות השוואה חברתית, לענות לעצמו על השאלות האישיות המטרידות אותו לגבי עצמו, ומשמשים קבוצת התייחסות ותמיכה חשובה ביותר.

היכולת האמפתית היא אבן היסוד ביחסים הבין-אישיים. היא מאפשרת לחוש את האחר ואת רגשותיו, אך גם לראות אותו מבחוץ, להבינו ואף לבקרו. יכולת זאת משמעותית בקשר הבין-אישי בכל גיל.

פוגעים מינית ופוגעים פיזית חסרים את היכולת האמפתית. הם הופכים את הזולת לאובייקט (רכוש) חסר רצונות ומחשבות משלו. הם אינם אמפתים לסבלו ולרגשותיו. הפיכת הזולת לאובייקט (כאילו הוא חפץ נטול רגשות) היא שמאפשרת להם לפגוע בו.

המחשה לעניין זה ניתן למצוא באחד מפסקי הדין בעניין האונס הקבוצתי. מדובר בציטוט מעדותו של מי שהיה ממונה על החקירה, ומתוך שיחה שזה האחרון ניהל עם אחד הנאשמים:

"אמרתי לו (לנאשם) שיש לו אחות בגיל של ט' (הנערה שנאנסה), ואם הוא מוכן שחברים יעשו לה (לאחותו) את הדברים אפילו בהסכמה, הוא אמר 'אני אהרוג אותם'".

ציטטה זו מעדותו של החוקר יכולה להוות נקודת מוצא לדיון עם התלמידים.

שאלות לחשיבה ולדיון:

- ◀ מה זו אמפתיה?
- ◀ נסו להיזכר במקרה שבו מישהו גילה כלפיכם אמפתיה. מתי זה היה? מי זה היה? כיצד חשתם?
- ◀ נסו להיזכר במקרה בו גיליתם אמפתיה כלפי מישהו אחר. מתי זה היה? כלפי מי? כיצד חשתם?
- ◀ נסו להיזכר במקרה שבו הייתם זקוקים לאמפתיה אך לא זכיתם לקבל אותה. מה הייתה התחושה?
- ◀ אילו תחושות חש הנאשם כלפי אחותו? (אחריות, חיבה, כבוד, חובה לשמור על כבודה כנערה וכאדם, אמפתיה כלפי הרגש שהוא משער שהיא תרגיש אם יקרה לה אירוע כזה).
- ◀ האם אפשר לחוש רגשות כאלה ודומים להם גם כלפי אדם שאינו בן-משפחה, נערה אחרת?
- ◀ אילו עמדות חברתיות, תפיסות, הלכי רוח עלולים למנוע מנער לחוש רגשות כאלה ודומים להם כלפי נערה שאינה אחותו?
- ◀ מה כוחה של הקבוצה להשפיע על התנהגות הנוגדת את העמדות והרגשות של הפרט?
- ◀ האם ניתן לשנות עמדות, תפיסות והלכי רוח כאלה? כיצד?
- ◀ איך מתמודדים עם הקונפליקט "להיות כמו כולם ולצאת גבר" לעומת הרצון שלא לפגוע?

מסרים שחשוב לחדד במהלך הדיון בכיתה:

- אמפתיה כלפי הזולת היא אבן יסוד ביחסים בין-אישיים, ולא רק ביחסים במסגרת המשפחה. רגשותיו של מי שאינו בן משפחה או חבר אינם שונים מרגשותיו של כל אדם. (ניתן להיעזר במונולוג של שילוק מתוך המחזה "הסוחר מוונציה" של שייקספיר).
- לכל אדם זכות שיתייחסו אליו כמו שהיינו רוצים שיתייחסו אלינו ואל בן משפחתנו היקר. לכל אדם היכולת להיפגע ולכאוב.
- התנהגות או פעולה שמתייחסת אל האחר כאל אמצעי "מה אני יכול להרוויח ממנו", ניצול של חולשת הזולת לצרכי, אינה מוסרית.
- אחריות הדדית ביחסים בין בני אדם בכלל ובין המינים, והחובה לשמור זה על כבודו של זה כאדם, היא ערך עליון בחברה. כשאנו מאבדים הבנה זו, אנו מאבדים צלם אנוש.
- הבחנה בין אמפתיה לבין הזדהות.

5. במי לתמוך?

כאשר מתרחש אירוע של פגיעה מינית בין בני נוער, נמצאים החברים בדילמה: במי לתמוך? בפוגע/ים או בנפגע/ים? דילמה זו חריפה במיוחד כאשר הפוגעים הם גם חברים.

אבחנה בין קשר חברות עם האדם הפוגע לבין גינוי המעשה היא חשובה ביותר.

נשאלת השאלה מהם גבולות התמיכה/עזרה?

האם אפשר לעזור לחבר ולגנות את המעשה שעשה? האם עזרה לחבר שפגע משמעותה בהכרח האשמת הקורבן? רגשות של תמיכה בחבר הן לגיטימיות (הוא חבר שלי ואני מצטער על המעשה שהוא עשה, אני רוצה לעזור לו בשעותיו הקשות, אני רוצה לעזור לו להבין שהוא עשה מעשה נורא), אך יחד עם זאת חשוב גינוי המעשה שנעשה.

מטרתו של דיון זה היא להבין את תגובות התמיכה של החברים בפוגעים מינית, וכן ליצור אצל בני הנוער מוטיבציה לצאת באמירה ברורה כנגד התנהגות של פגיעה מינית.

שאלות לחשיבה ולדיון:

- ◀ לאחרונה היו מקרים בהם היינו עדים לכך שחבריהם של נאשמים באונס הפגינו בבית המשפט למענם, ובמקרה אחר תלמידים החשודים במעשה אונס התקבלו בבית הספר כגיבורים. מהו ההסבר להתנהגות זו?
- ◀ אילו דעות, מחשבות ורגשות עוברות אצל תלמידים התומכים בחבריהם שפגעו מינית? ("יהי בכלל לא פגיעה, זה מין", אם הוא חבר שלי - לא יכול להיות שהוא עשה מעשה רע; כי אם הוא עשה את זה - מה זה אומר עליי שיש לי חבר כזה?)
- ◀ אילו דעות מקובלות ותפיסות חברתיות משפיעות על תלמידים התומכים בחבריהם שפגעו מינית?
- ◀ אילו רגשות, מחשבות ותפיסות מקשות על תלמידים לתמוך במי שנפגע או שנפגעה מינית?
- ◀ אילו חשבת כי נערה או נער נפגעו מינית והם זקוקים לתמיכה, מה היה עוזר לך לתמוך בהם? מה היה מונע ממך לעשות זאת?
- ◀ איך אפשר לעזור לנער או לנערה שנפגעו מינית?

מסרים שצריך לחדד בדיון:

- טבעי הוא שמתעורר בבני נוער כאב בשל מעורבותו של חבר במעשה אסור. יש להבחין בין החברות והחבר לבין המעשה שעשה.
- אי תמיכה בחברים נתפסת כבגידה. זוהי נורמה רווחת. השאלה שיש לשאול היא: האם נאמנות היא ערך עליון או שאולי ניתן לתמוך בחבר ובמקביל להוקיע את המעשה שעשה?
- נורמות התומכות באי שיוויון בין המינים, נורמות של מוסר כפול באשר להתנהגות מינית של בנים ובנות, עלולות להוביל לתפיסת הבנים הפוגעים כ"נורמליים" ולתפיסת הבנות הנפגעות כ"זולות".
- הצורך להשתייך לקבוצת החברים הוא חוק. צורך זה גורם לעיתים להתפשר על ערכי מוסר ועל מגבלות החוק. כל אחד צריך לשאול את עצמו מהם הגבולות שלו לצורך להשתייכות?
- יש נטייה טבעית לעשות מינימליזציה של מעשי פגיעה מינית משום שהם מאיימים ומביכים, עקב כך יש נטייה להפחית ממשמעות האירוע ומחומרתו, ולהאשים את הנפגעת או הנפגע שגרם להתרחשות האירוע.
- בני-נוער מסרבים להאמין שחבריהם עשו מעשה נורא. קבלת עובדה זו מאיימת בשל העובדה כי לעיתים היא מתפרשת על ידם כאילו גם הם עצמם עלולים להגיע למצב דומה.
- לפעמים קל יותר להזדהות עם התוקפן. הזדהות עם חלשים גורמת לתחושת חולשה וחוסר אונים.
- תחושות אשמה - למה לא ידענו? מדוע לא עשינו דבר? איפה היינו? אופייניות במצבים מעין אלה. התרחקות מן הנפגעת או מן הנפגע מאפשרת להרגיש פחות אשמה.
- תמיכה חברתית היא אחד התנאים הבסיסיים להחלמתו של הנפגע.

ההבנה של מקור ההתנהגות התומכת במי שפגע מינית צריכה לעורר דיאלוג ערכי. במהלך דיאלוג כזה יש מקום להדגיש נושאים נוספים:

- יש להבחין בין תמיכה בחבר לבין הצדקת מעשה הפגיעה. אף על פי שניתן להבין את הצורך לתמוך בחבר שפגע מינית, הרי שאין להסכים להצדקת המעשה שעליו יש לתת את הדין.

- מנהיגות חברתית של תלמידים, המוקיעה הצדקה של פוגעים מינית היא חיונית. תלמידים, יותר מכל מבוגר אחר, יכולים להשפיע על עמיתיהם במצבים מעין אלה.
- לעיתים ראוי לשלם מחיר חברתי זמני בעימות מול ערכים מעוותים. האדם חש שלם יותר עם עצמו, לאורך זמן, ולבסוף ייתכן שיהיה גם מוערך יותר על ידי חבריו.
- דילמה: מהו המחיר החברתי שמשלם הפרט שיוצא כנגד התנהגות פוגעת של הקבוצה, לעומת הרווח החברתי של פרט המשתף פעולה עם הקבוצה? בטווח הקצר? בטווח הארוך?